

نسبی بودن آثار قراردادها و تعهد به سود شخص ثالث در حقوق ایران

مؤلف: ودود برزی

زمستان ۱۳۸۶

پو رشناسه	: برزی، ودود، ۱۳۴۰ -
عنوان و پدیدآور	: نسبی بودن آثار قراردادهای و تعهد به سود شخص ثالث
مشخصات نشر	: تهران: آثار اندیشه، ۱۳۸۵.
مشخصات ظاهری	: ۲۱۷ ص.
شابک	: ۳۲۰۰۰ ریال: 964-7268-28-9
یادداشت	: فیا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۲۱۲-۲۱۷؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	: شخص ثالث (حقوق) - ایران.
رده‌بندی کنگره	: ۵ ن ۴ / ۳ / ۳ KMH۸۷۳
رده‌بندی دیویی	: ۳۴۶ / ۰۲۲
شماره کتابخانه ملی	: ۸۵-۴۱۶۲۶ م

انتشارات آثار اندیشه

نام کتاب:	نسبی بودن آثار قراردادهای و تعهد به سود شخص ثالث در حقوق ایران
مولف:	ودود برزی
ناشر:	آثار اندیشه
چاپ:	ناصح
صحافی:	عماد
نوبت چاپ:	اول - اسفند ۱۳۸۶
تیراژ:	۲۰۰۰ جلد
شابک:	۹۶۴-۷۲۶۸-۲۸-۹
قیمت:	: ۳۲۰۰ تومان

تقدیم به

روان شاد پدرم

ارجمند مادرم

که فداکاری‌ها و دلسوزی‌هایشان

مشعل راهم شد.

فهرست عناوین اصلی

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۶	فصل اول: اثر قرارداد نسبت به اشخاص ثالث
۹	مبحث اول: قاعده‌ی نسبی بودن قراردادهای
۳۰	مبحث دوم: امکان تأثیر قرارداد نسبت به ثالث
۵۸	فصل دوم: تعریف، شرایط، ماهیت و آثار تعهد
۵۹	مبحث اول: کلیات
۸۰	مبحث دوم: شرایط صحت تعهد
۸۷	مبحث سوم: تعهد و وجود ثالث
۹۸	مبحث چهارم: ماهیت حقوقی تعهد
۱۱۳	مبحث پنجم: آثار تعهد به سود ثالث
۱۳۰	فصل سوم: قلمرو، موارد انحلال و راه‌حل‌ها
۱۳۱	مبحث اول: قلمرو تعهد
۱۴۲	مبحث دوم: تعهد به ضرر ثالث
۱۶۰	مبحث سوم: نتایج رابطه تعهد با عقد اصلی
۱۶۳	مبحث چهارم: انحلال تعهد
۱۸۲	مبحث پنجم: وضعیت موجود، بررسی، نقد و راه‌حل‌ها
۲۰۳	فهرست عنوان‌های تحلیلی
۲۱۲	فهرست منابع و مآخذ

مقدمه:

ای خدای پاک بی‌انبار و بار دست گیر و جرم ما را در گذار
یاد ده ما را سخن‌های دقیق که تو را رحم آورد آن ای شفیق

جوامع انسانی هر روز آبستن حوادث، اتفاق‌ها و ماجراهای متعدد و متنوعی است که برخاسته از نیازها و مقتضیات زمان می‌باشد و هر روز زیاده‌تر و پیچیده‌تر می‌شود. این حوادث از یک سو با قواعد و سنت‌های گذشته مواجه است از دیگر سو به راه‌حل‌های نو نیاز دارد که پاسخگوی نیازهای جدید باشد. عامل عمده ضرورت بازنگری در قوانین کشورها بر همین اساس استوار بوده است. اما تغییرات و تجدیدنظرها تا چه حدودی و به چه بهایی باید صورت گیرد. همانطور که اندیشه‌های افراطی موجب محرومیت جامعه از اصول متعالی حقوقی است بی‌شک تفریط در این زمینه هم آشوب و ناامنی به دنبال خواهد داشت در عین حال هر دو برای عدالت و انصاف خطرناک و ویران‌کننده است هم باید به اصول احترام گذاشت هم به نیازهای نو پاسخ گفت و برقراری تعادل بین آن دو خود هنری ظریف و دقیق است و کار و مسئولیت عالم حقوق بسیار حساس و سرنوشت‌ساز.

نهادهای نوپای حقوقی اگر بی‌پاسخ بمانند و مورد بی‌مهری قرار گیرند مسلماً نشکفته و ثمر نداده خشک خواهند شد و این را هیچ منطق و عقل سلیمی نمی‌پذیرد و آن را ستمی نابخشودنی می‌داند. باید در پناه اصول کلی حقوقی بر این نهادها جایگاه ویژه‌ای بیابیم تا در سایه سایر قواعد برتر حقوقی و دور از تابش سوزان آفتاب و سیل خروشان حوادث افراط و تفریط‌ها به بار نشینند و از ثمرات آن رهگذران جامعه حقوق بهره گیرند.

نهادهای نو که پا به عرصه وجود می‌گذارند بی‌تردید اعمال محدودیت و استثنایا بر اصول کلی حقوقی را نیز با خود به ارمغان

می‌آورند و در این میانه به طرد نهادها سودمند است و نه دفاع از مطلق بودن اصول مفید خواهد بود هم باید اصول قابل انعطاف باشد هم دامنه استنها را نباید بی‌جهت افزایش داد.

تعهد به سود شخص ثالث را قانون مدنی در قالب استثنا بر اصل نسبی بودن قراردادهای پذیرفته و مورد شناسایی قرار داده است اما به دلیل تعارض با یک اصل ریشه‌دار بسیار دیر و به کندی و پس از بحث‌های طولانی توانست مورد قبول عرصه قانون قرار گیرد. در اروپا به خاطر وجود دانشمندان صاحب نامی که عموماً از حاکمیت اراده و آزادی بدون قید و شرط آن حمایت می‌کردند تعهد به سود ثالث تا یکصد سال پیش به رسمیت شناخته نمی‌شد و آن را بی‌احترامی به اراده آزاد انسان‌ها می‌دانستند. در حقوق ما اصولی چون نسبی بودن قراردادهای، عدم سلطه شخص بر دیگران، حاکمیت اراده و اصل آزادی قراردادی موانع رسمیت یافتن و گسترش سریع این نهاد بود اما به هر حال عقل و منطق و قانون و لزوم توجه به نیازهای جامعه دست به دست هم داد و از خشکین نهال تازه‌پاکرفته نهاد تعهد به سود ثالث جلوگیری شد.

ولی این حمایت ادامه نیافت و همان موادی که اصل وجود این نهاد را ممکن می‌دانست و تنها به امکان چنین نهادی اشاره داشت باقی ماند و هیچ توسعه و تشریح و تحلیل به خود ندید علمای حقوقی گاه‌گاهی به شرح آن پرداختند و خواستند که ابهام و اجمال حاضر را از چهره آن بزدایند اما نبود مقررات خاص تلاش و زحمت قابل تقدیر برخی از علمای حقوق را کم‌رنگ جلوه داد لذا بعضی از اساتید نیز از کنار آن با ذکر برخی مطالب کلی گذشتند. فقدان موادی که خاص این نهاد باشد موجب استدلال‌ها و استنباط‌های صحیح و بعضاً ناصحیح شد. برخی آن را قاعده کلی دانستند که غیر از قلمرو تعهد به سود ثالث شامل انتقال رایگان به غیر هم می‌شد و گروهی تنها در محدوده یک نهاد استثنایی به آن نگریستند. در ضمن عقد صلح تعهد به سود ثالث معدوم و غیرموجود اجازه داده شد و این سوال

پیش آمد که آیا این حکم خاص عقد صلح است یا قاعده عمومی و شامل تمام عقود است. تعهد به سود ثالث به عنوان شرط ضمن عقد تحلیل شد بدون اینکه قانون مدنی در این زمینه صراحت داشته باشد اما گویا این از بهترین راه‌های حل قسمتی از معمای تعهد به نفع ثالث بود.

نبود مقررات مدون و روشن‌گر، این بحث را مطرح کرد که تعهد به سود ثالث آیا فقط در چهره یک شرط تبعی و فرعی باید در ضمن عقد مطرح و گنجانده شود یا می‌تواند جایگاه عوض اصلی قرارداد را به خود اختصاص دهد و اصولاً آیا تعهد به سود ثالث ضرورتاً در ضمن عقد باید اعلام و تحقق یابد یا خود می‌تواند عمل حقوقی مستقلی چون سایر نهادهای حقوقی مثل ابراء، ایقاع و غیره باشد؟

وقتی تعهد به سود ثالث پیش‌بینی و محقق می‌گردد روابط جدیدی بین طرفین عقد اصلی و ثالثی که ذینفع واقع می‌شود به وجود می‌آید حکم تعهدات، تکالیف و حقوق هر یک از اینها در قانون مشخص نیست این که اصولاً آیا تحقق تعهد به سود ثالث به رضایت و قبول وی نیاز دارد آیا طرفین حق رجوع از تعهد یا حق فسخ و اقاله عقد اصلی را دارند و آیا ثالث هم از حق رد یا اسقاط و انتقال تعهد برخوردار است و می‌تواند از متعهد عقد اصلی انجام تعهد و در صورت تخلف، اجبار او را از دادگاه بخواهد؟ اینها و موارد زیاد دیگر همچنان در پرده ابهام و اجمال مانده است هر چند نباید از کنار روشن‌گری‌های برخی اساتید مسلم حقوق بی تفاوت گذشت.

قانون بیمه پاسخ دیگری بود که مقنن با توجه به نیازهای موجود ارائه داد و نهاد تعهد به سود ثالث را در قالب عقد بیمه به ویژه بیمه عمر به رسمیت شناخت اما احکام آن را باید خاص بیمه دانست و از تعمیم آن به احکام تعهد به نفع ثالث در قانون مدنی پرهیز کرد استدلال براینکه روابط بیمه‌گذار و شخص ثالث همان روابط مشروطه و ثالث در قانون مدنی است اصولاً صحیح نخواهد بود.

قانون مدنی در این راه به مقررات جدیدی نیازمند است که پاسخگوی مسایل مطرح شده راجع به نهاد تعهد مذکور باشد. اما متأسفانه بسیاری از تجدیدنظرها از دوراندیشی و صلاحیت لازم بی‌بهره بوده در عمل نه تنها کارساز و راهگشا نبوده در موارد زیادی بر مشکلات و ابهام‌ها افزوده است و از نمونه‌های روشن آن اصلاح ماده ۱۲۱۰ قانون مدنی است که عملاً موجب بروز ابهام شده است. براین اساس باید تجدیدنظرها با نظر کارشناسی و مطابق با استنباط و تجربه‌های علمای مسلم حقوق و اساتید و قضات و وکلا و محققان توانای این عرصه از علم و دانش باشد.

مطالب این نوشتار در سه فصل تهیه و تنظیم شده است: در فصل اول ضمن شرح اصطلاحات مربوط، قاعده نسبی بودن قراردادهای و دلایل توجیه آن مورد تحلیل، بررسی و نقد واقع شده آنگاه امکان تاثیر قرارداد نسبت به ثالث به تفصیل آمده است. فصل دوم به تعریف، مستندات، شرایط صحت، ماهیت و آثار تعهد به سود ثالث می‌پردازد. بالاخره فصل سوم مباحث قلمرو و موارد انحلال آن را در بر دارد.

در پایان کوشش شده است با بررسی و تحلیل و نقد وضعیت موجود تعهد به سود ثالث در حقوق ایران در جهت رفع ابهام و اجمال از چهره این نهاد نوپای حقوق راه‌حل‌ها و پیشنهادهایی را تقدیم کنیم و امید آن داریم که مفید و موثر باشد. توفیق خداوند بر همه کسانی که در عرصه‌های علم و دانش، رفع جهل و هدایت جامعه انسان‌ها به دوستی، عدالت و تفاهم و آگاهی تلاش می‌کنند ارزانی باد.

وظیفه‌ی خود می‌دانم از عزیزانی که در تمام مراحل تدوین، چاپ و انتشار کتاب صمیمانه یاری فرمودند صادقانه تشکر کنم. از همسر فداکارم و فرزند دلبندم که ماه‌ها صبر، همراهی و همکاری کردند و از انتشارات موفق آریان خصوصاً مدیر دلسوز و با فرهنگ آن دوست ارجمندم جناب آقای محمد شب‌رنگ و همه‌ی همکاران زحمت‌کش ایشان و از مدیریت محترم موسسه چاپ ابراهیمی که کار تایپ آن را برعهده گرفتند سپاسگزارم.

آنان که در آموزش و آموختن و تعالی علم، ایمان و اخلاق و شکوه عدالت و انصاف خالصانه تلاش می‌کنند، رنج‌ها بر خود هموار می‌دارند تا آیینی علم و اخلاق رنگ‌گرد و غبار بر خود نبینند، جان خویش فدا می‌کنند تا عدالت جانی تازه گیرد، چراغ عمرشان و آرمان آیینشان در پناه پروردگار حکیم و لطف حجت حق به بلندای خورشید، تابان و پرنور باد.

پاییز ۸۴ - برزی